

SZÓ- ÉS SZÓLÁSMAGYARÁZATOK.

Enyedék. Ez az eleddig ismeretlen régi szavunk Beythe István: „Az Zentök Fő Innepirol valo Evangeliomok“ (1584) című munkájának Ajánló levelében fordul elő. Az egész mondat így hangzik: „Éz elmúlt esztendőkbem (hogy immar igyeközetömet is meg ielőnhem) az nagyságtok *enyedekeben*, nem akartam az Istentől adot keues gyrát tunyan elrijtenöm, hanem az en tisztöm zereut, á mikor egyeb dolgajmtul érköztem, az eztendő altal való köz innepök predicaciaijt reuid tanusagokkal meg irtam es az nagyságtok seged-segeuel im ki is nyomtattam.“

Beythe István Batthyány Boldizsárnak és nejének, Zrinyi Dorottyának 1582-től fogva Németujvárt udvari papjuk volt s e munkáját nekik, különösen pedig a „Nagysagos es Nemzetös Azzonyyanak“ ajánlta. Az *Nagyságtok enyedékén* tehát az ő patrónusságuk, védőségük értendő. Nyilvánvaló az is, hogy e szó kapcsolatban van a régi *eny* és *enyeket* szókkal, melyek közül az első ugyancsak „oltalmat, védelmet“ jelentett, a második pedig a „védelmez, oltalmaz“ igének felelt meg. Az *enyeket*-ből vonta el a XVII. sz. nagy nyelvújító, Geleji Katona István, az *enyege* főnevet (Válts. 2:9; vö. MNy. 4:113): „Kit tiszteljek tehát ez Könyvel fel és kinek méltóságos neve s oltalmának enyegéje alá ajánljam.“ — Mintha csak előlegezni akarta volna Geleji a XIX. századi *vágta*, *nyugta* szavainkat.

Természetesen e szócsaládba tartozik a mai *enyh* és *enyhely* is.

Mereng. Kardos Albert fölveti a kérdést, vajjon a *mereng* nem tartozik-e szintén a *mered*, *mereszt* családjához? (Vö. MNy. 4:385.)

E kérdésre határozottan nemmel kell felelnünk. Igaz ugyan, hogy a népnyelv ismeri a *merenget* igét nemcsak *merítget*, hanem *meresztget* értelmében is (Márt. 1811-től fogva és MTsz.) s az irodalom (vagy talán a nép?) akár az egyik, akár a másik kaptájára vonhatta volna a *mereng* igét. A nyelvtörténet azonban világosan a mellett szól, hogy a *mereng* a *merít*, *merül* családjából való.

Eddigi tudomásunk szerint az irodalomban legelőször Gelejinél fordul elő 1636-ban (Gradual, 243; vö. MNy. 4:14):

És imé az tengeren nagy háború támada,
Ugy hogy az hajó mereng vala.

A költők közül pedig Kisfaludy Sándornál találjuk 1807-ben (Mind. munk. IV. kiad. 1:304):

Az érzemény tengerében
Ölelkezve merengnek.

Itt is még, valamint Gelejinél, a tengerben merengnek, csak-hogy már az „érmény tengerében“. Még átvittebb lesz az értelem ugyancsak Kisfaludynál (U. o. 268):

Szeretek ott merengeni
Azon évben elmémmel.

Itt már az „elme mereng“, persze nem a tengerben, hanem az elmúlt időben, s hogy ez a merengés is elmerülést jelent, kitűnik abból, hogy e versszaknak van egy változata (U. o. 470), mely így hangzik:

Szeretek ott elmerülni
Azon évben elmémmel.

Vörösmarty is azt mondja az ő *Merengőjéről*:

Hová merült el szép szemed világa?

Úgy emlékezem, noha nem tudnék hamarjában példát idézni, hogy a későbbi költők már nem valamiben, hanem valamin merengnek. De hiszen nemcsak a tőszók alakja és jelentése, hanem a ragok szerepköre is megváltozhatik időjárástával. Régente „sokat ivának a borból“, ma sokat isznak a borból.

SZILY KÁLMÁN.

Jóslat. Kazinczy Helmecezi Mihályhoz írt levelében (1811 nov. 27) írja: *Boldog jóslat!* s jegyzetben hozzá teszi: „Jóslatnak neveztem az omen-t a Jósoló szótól.“ (Levelezések, 9: 173.)

Monda, rege. Kovacsóczy Aspásiája (1824) utolsó lapján közölt jegyzetek közt olvasható a következő is: „Mi ezen szóval Rege a' Német Märchen-t bátorokdunk kifejezni akarni, nemkülömben a' Sage-t a Mondánnyal — mivel mint ketteje különbözik. Valamint mint e' két elbeszélés neme is egymástól 's így eddig nálunk balúl vétetett elegyes értelemben a' Mesével Fabel.“ (Vö. Szily, NyUSz. 225. l.)

Dal. Kazinczy Aranka Györgyhöz intézett levelében (1789 júl. 10) írja: „Azt tudakozád, mi a *dal*? — Szükség, hogy a' *Gesang*-ot a' *Lied*-től — *chant*-ot a *chansonet*-től — a' *canto*-t a' *canzonetto*-tól a' Magyar is megkülömböztesse. Az első harsogó Epopoeákat, magasban repeső Odákat — az utolsó szerelmes darabokat, nyugodalmas scénákról írtt énekeket jelent. — Közönséges nállunk *danolni*, *dantani*, melly világosan az obsoletum *dal*-tól jó.“ (Lev. I: 395.)

BALASSA JÓZSEF.

Elevenetős. E szóra Szily Kálmán tett figyelmessé. A Czech-codex 95. lapján e mondatban fordul elő: „Jefus az kemeny fydok-twl hegyös was zegekwe., köröztfanak elewenetös fayahoz zegez-teteek“. Vajjon ismeretes-e a codex e helyének latin eredetije és mi lehet az *elewenetös fa* pontos jelentése?

Az első kérdésre mindekkoráig, fájdalom, nem mel kell felel-nünk. A másodikra azonban egész pontosan megfelelehetek. Van t. i. két latin szövegű adatom, mely az „elewenetös fát“ tökéletesen megmagyarázza.

A Keszthelyi-codex 439. lapján ugyanis ezt olvassuk: „Isten ky iesus Christusnak dragalatos werewel eleveneyto kereztnuek zazloyath megzentelny akartad“. E hely eredetije megvan az 1515. évi Breviar. Strig.-ben a Missa de S. Cruenál, ú. m.: „Deus qui. . . Jesu Christi preciosio sanguine *vivificae crucis* vexillum sanctificare voluisti“. E latin szöveghez még egy másik is járul. A „Hymnus de